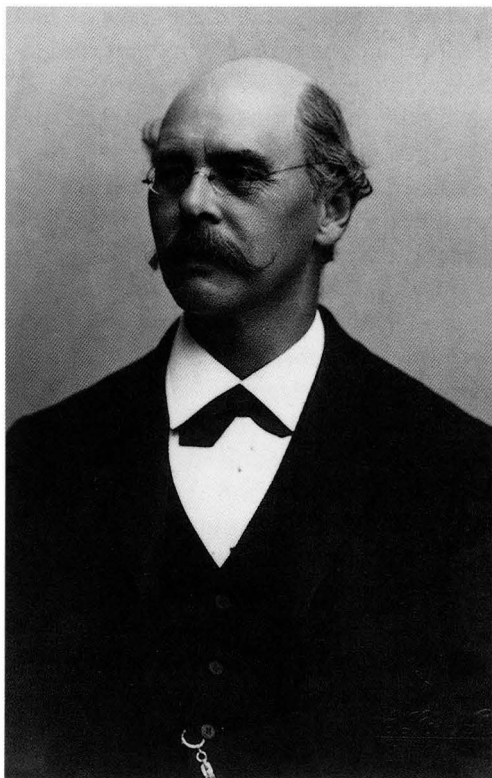

Axel Erdmann – språkforskare och upplandsvän

Promenader i Uppsalas omgifningar

MATS RYDÉN

Axel Erdmann var Uppsalas och Sveriges förste professor i engelska. Han utnämndes den 26 februari 1904 till ordinarie professor i engelska språket vid Uppsala universitet. Mellan 1892 och 1904 hade han varit e.o. professor i germanska språk, i praktiken engelska och tyska, vid universitetet.

Erdmann var född i Stockholm 1843. Hans far var en framstående geolog och den förste chefen för Sveriges geologiska undersökning (SGU).

Efter studier vid Nya elementarskolan i Stockholm kom Axel 1861 till Uppsala universitet – då ett lärosäte med ca 950 studenter och 75 lärare. Han läste där moderna språk ("nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur"), latin, grekiska, nordiska språk, teoretisk filosofi och astronomi. Det sistnämnda ämnet förvånar, men vid denna tid var ett naturvetenskapligt ämne obligatoriskt i en filosofisk grundexamen.

Erdmann disputerade 1871 för professor Jacob Theodor Hagberg, en yngre bror till Shakespeareöversättaren, på en avhandling i fornengelska och blev docent i fornengelska språket.

Efter disputationen företog Erdmann fleråriga forsknings- och bildningsresor på kontinenten och i England. Han lärde sig sanskrit så grundligt att han 1877–91 undervisade och examinerade i detta ämne vid Uppsala universitet.

Axel Erdmann var en mycket lärd och mångsidig forskare. Hans vetenskapliga produktion omfattar såväl engelska och tyska som nordiska språk och franska (för en förteckning över hans tryckta vetenskapliga skrifter se Rydén 2000). I Sigrid Kahles bok om sin far H.S. Nyberg apostroferas Erdmann (s. 307) som en av "universitetets bortgångna stora språkforskare".

En banbrytande insats gjorde Erdmann som förnyare av universitetsundervisningen i engelska och tyska. Till sin hjälp hade han de utländska lektorer som hade börjat tillsättas 1889. Erdmanns pedagogiska tankar finns samlade i "Om studiet av germanska språk vid Uppsala universitet" (1891). Erdmann betonar studiet av det levande språket, "sådan det lever på ett folks läppar", och vikten av ett gott uttal hos språklärare: "Ett gott ock säkert uttal är för att bli en god lärare ett oeftergivligt villkor". Men han framhäver också betydelsen av "historiska sammanhang" och att "språket bör studeras i

samband med folkets litteratur och kultur i det hela". På hans seminarier studerades, förutom äldre och nyare litterära texter, bl.a. engelsk slang och engelska sporttermer. Tidningsläsning infördes i den akademiska engelskundervisningen. Några månaders vistelse i det främmande landet anbefalldes, för att öka den praktiska språkfärdigheten.

Flera av Erdmanns elever blev professorer. 1898 lade Erik Axel Karlfeldt fram sin licentiatavhandling om Henry Fielding, *Henry Fielding, utkast till ett författarporträtt*. Denna avhandling gavs ut 1985 av Karlfeldt-samfundet, med förord av Sven Stolpe.

Under Erdmanns professorstid fick Sverige sin första kvinnliga doktor i engelska. Hon hette Anna Paues och disputerade för Erdmann 1902. Efter sin disputation verkade hon vid universitetet i Cambridge. Regeringen gav henne professors namn 1934. Hon var den första kvinna av svensk börd som förärades denna hedersbetygelse.

Axel Erdmanns hembygd var Uppland. Anknytning till det uppländska landskapet hade han genom familjegården Överbo i Skuttunge socken. Han gav väsentliga bidrag till kunskapen om landskapets flora. I Erik Almquists *Flora upsaliensis* (1965) karakteriseras han (s. 288) som "god kännare av floran kring södra Tämnaren på 1860-t. [...]. Spridda bidrag i övrigt ännu på 1910-t".

Sitt aktiva hembygdsintresse visade

Erdmann genom att, tillsammans med K. Hildebrand och E. Apelqvist, vara redaktör för storverket *Uppland, skildring af land och folk*, som gavs ut 1905 och 1908 av Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala.

Erdmann var ju också nordist och på 1890-talet tog han initiativet till en inventering av Upplands folkmål (se Erdmann 1898–1902). Erdmann var ordförande i Upplands fornminnesförening 1907–18 (se Almgren 1927). Han var hedersledamot i Upplands nation.

Axel Erdmann älskade sång och musik. Orphei Drängar valde honom till hederspresident 1901. Han efterträdde Carl Rupert Nyblom och efterträddes av Nathan Söderblom. OD, under ledning av Hugo Alfvén, sjöng vid hans jordfästning i Uppsala domkyrka en novemberdag 1926.

En av Axel Erdmanns elever, Eilert Ekwall, har karakteriserat honom som "en varmhjärtad man [...] anspråkslös och oegennyttig alltid redo att hjälpa då så behövdes" (Ekwall 1953).

I ett brev till Ellen Hagen, daterat den 14 mars 1916, bifogar Axel Erdmann förslag till "Promenader i Uppsalas omgifningar". Ellen Hagen (1873–1967) var gift med landskamreraren i Uppsala Robert Hagen, som 1918 blev landshövding i Gävleborgs län. Brevet till Ellen Hagen, som finns på Kungl. Biblioteket, har följande lydelse:

Bästa Fru Hagen!

Härmed åtskilliga förslag till promenader i Uppsala-trakten. Jag har själf pröfvat dem alla. Om ni följa mitt exempel, hoppas jag, att de må skänka er båda lika mycket af hälsa och naturglädje som de ha skänkt mig.

Eder Axel Erdmann

Erdmanns "Promenader", som nu publiceras för första gången, ger 21 detaljerade förslag till utflykter, mestadels till fots och med tåg. Hållplatserna var många! Erdmann var en naturälskare. Hans floristiska upptäckter som de redovisas i dessa utflykter inkluderar storrams (*Polygonatum multiflorum*) och vattenaloë (*Stratiotes aloides*).

Jämförelser kan göras med Gösta Linds 25 *vandringar i Uppsala omgivningar* från 1938. Det täta järnvägsnätet erbjöd även då möjligheter till bekväma kommunikationer, i en tid då bil inte var var mans egendom.

Promenader i Uppsalas omgifningar.

(alla ligga på Generalstabens kartblad 84. Upsala, som alltid medföres uppfodradt)

1. Uppsala – nordvest till Broby – Ekeby – Ströja – Klinta (utsiktsberg) – åt venster (= vester) till Kjettinge (Sixten Lundebergs) – Börje ky. – gint på sämre körväg öfver Brunnby till Börje hlpl. (eller från Broby till Gränby – Bösslinge – Börje hållplats).

2. Jnv. till Börje hllpl. – genom Klista by söderut förbi Kolthoffs Granbacken (venster = öster) – Läby f.d. prestgård – Kvarnbo gård – Flogsta – österut längs skogskanten till Ekeby – Uppsala (två gångstigar, den ena inne i skogen) (eller från Kvarnbo gård till kvarnen och öfver ån – Hällen – Håga by – Hågabron – Ekeby – U.).
3. Jnv. eller bil till Gamla Uppsala – på forna Eriksgatans väg till Ärna – Ulfva (där slaget på Föresvall stod omkring 988 mellan Erik Segersäll och Styrbjörn, den lågländta marken öster om Ulfva mellan Gjesvad, Broby och Forkarby kallas nu officiellt Fyrisängen, för att skilja den från Föresängen i Börje s:n söder om ån från Broby till Klastorpsvägen) – Forkarby – Sundbro – Trystad – Sylta (urgamla namn) – Åkerby ky. – Altuna – Börje ky. – Jäsmesta – Gränby. Åt höger till Bösslinge och Börje hllpl.
4. Jnv. till Läbyvads hllpl. – Hällen – Håga högen – längs (vester om) ån (ej invid ån, utan i skogskanten), man kan också fortsätta förbi Fäbodarne till Lurbro bron och Uppsala eller Flottsund. bro öfver till S Norby – till landsvägen (Lurbo –) – Rosendal – Grindstugan.
5. Jnv. till Skärfeltens hllpl. – Lövsta – Staby – Uppsala Näs ky. (med Lillkyrkan) – Ytternäs (eller med ångbåt från Upps till Ytternäs) – Hammarskog (eller från Ytternäs till Vreta och Vreta udde (vackert
6. Jnv. till Örsundsbro stat. – St. Bärby – Giresta ky. – Hjelsta ky. – Vättestad – Vestra Til – på bergen längs (öster om) Hjelstaviken (många svanar) – Segerstad – Krägga (fin herrgård) – Krägga hllpl. (eller söder om Hjelstaviken öfver bron och till Ekolsund – körväg till E-s jnv. stat. (... Enköping – Uppsala).
7. (Söndag) Ångbåt till Finstaholm – Hågeby ky. – Sandvik (man kan telefonera på Lördagen till Sandvik – herr Mattsson, och försäkra sig om en roddare) – rodd öfver sundet och prom. till Arnö gård – tillbaks till Sandvik – gångväg gint till Skadevi – förbi Kvarnlöt (fru Nordenflychts Lugnet låg där) till Sänka, Råberga och Skokloster – ångbåt till Uppsala.
8. Spårv. till Grindstugan – Rosendal – Malma by – genom den enda gård som ligger höger (= söder) om byvägen och ned på gångväg söderut öfver gårde samt vid backen ej rakt fram, utan åt venster och sydost på skogsväg till Bäcklösa – gångväg förbi lada till rödtorp söder vid skogskanten – sydväst på sämre körväg, men efter några minuter

- tvärt åt venster (= sydost) upp på gångstig till Lilla Sunnersta – Liljekonvaljeholmen – öfver ängen till Ultuna – längs sandåsen till Asylen – Polacksbacken eller Grindstugan, spårv.
9. Ångb. till Flottsund – Pustnäs – Nantuna – Kuggebron – Grönviken (f.d. Nöden) – Uppsala (eller bättre: vid norra gården i Nantuna åt venster genom hage och längs (inne i) vestra skogskanten till Kuggebro gård (= Lilla Djurgården) – Kuggebron o.s.v.; eller från Lilla Djurgården till Linnés gårdar Nedre och Öfre Säfja (in här i köket, gamla stora spiseln; jfr Sernander i ett Nya U_s julnummer) och genom skogen till Bergsbrunna jnv. station.
 10. Ångb. till Flottsund – Kungshamn – uppför sandåsen (utsikter) och genom vacker björkdal till Hammarstens Djupvik – torpet Djupvik – torpet Munkhagen vid körvägen – öfver denna och förbi sandtag till höger, på liten gångväg söderut till torpet Domarbo – Fredrikslund – åt höger genom parken ned till stranden – tillbaks till Fredrikslund – Flottsund, ångb. eller bil; eller längs stranden söderut (Convallaria multiflora ymnig i strandlund af alar, askar m. fl.) till förlagda torpet Morga och åt venster på gamla utfartsvägen till landsvägen och norrut till Fredrikslund o.s.v.; eller landsvägen söderut till Alsike – Rickebasta – Hagelstena – och antingen norrut till Vrå hllpl. eller söderut till Knifsta jnv. station.
 11. Jnv. till Knifsta jnv. stat. – Noor (på skogshöjd vid Säbysjön – tag vägvisare! – grundstenarne till hedniskt tempel) – Ledinge (eller i backe söder om Ledinge åt venster till viken och udden – utsikt – samt längs stranden till Ledinge – Qvallsta (eller ett stycke norr om bäckdike i sikte af Qvallsta åt venster på dålig körväg (förbi torpet Sjöns) till torpet Hasselbacken och öfver ängen till Qvallsta, ned på bryggan, utsikt) – strandvägen till Eggebyholm – Vallox Säby – Knivsta jnv. stat.
 12. Jnv. till Knifsta stat. – Segerstad – Knifsta ky. – Skottsilla – Hofva – Kolhammar – Vreta hllpl. Odensala.
 13. Uppsala – Vaksala ky. – Brillinge – nära sockengränsen på liten höjd ett par stenkast venster (sydvest) om landsvägen den s.k. ”offerstenen” med 18 s.k. elfkvarnar på flata öfversidan, omkr. 2 meter lång, vidt synlig – Gamla Uppsala – längs södra sidan af åsen förbi skjutbanan till Tunås – och landsvägen – sydvest till Bärby – nordvest till torpet Sibirien – sydvest till Klastorp – öfver än till landsvägen och sydost till Uppsala; eller upp till Hesselby – Gränby (lerig väg i vått väder) Bösslinge – Börje hllpl.
 14. Jnv. till Storvreta stat. – Ekeby – Fullerö – Husby (en stark källa till höger (vester) om landsvägen vid nordkanten af byn) – Gamla U. stat. (eller jnv. till Ga U. – Husby o.s.v.).

15. Jnv. till Skansen (Skölsta) hållplats – Svidja – Norr Hällby – Åby – Jälla – Vitulsberga – Ga Upps. jnv. stat. (eller från Vitulsberga – Råby – Eke – Uppsala).
16. Jnv. till Skansen (Skölsta) hllpl. – Sandbol – Svidja – Norr Hällby – Halmbyboda – Halmby – Broby – ny väg gint till Bärby jnv. stat.
17. Jnv. till Marielunds stat. Körvägen åt sydvest, och öfver bäcken från Trehörningen – ett litet stycke norr om Marielunds gård avväg åt venster, och åt sydost längs (norr om) Gohsen och (söder om) Trehörningen till Grindtorp, Häggtorp och Skräddartorp (större) – längs (vester om) Ramsen – (om man så vill, ned på bron öfver sundet mellan Ramsen och Norrsjön, utsikt; Stratiotes aloides invid bron, norr om vägen) – vester om Norrsjön, utsikt – torpet Norreda höger om vägen – Eda skollofskoloni (f.d. Grönbäcks ställe) – Eda (Bond-) – längs Edasjön till Hacka – Lagga ky. – Kasby – uppför och längs åsen, med torpställen, bl.a. Moselag; utsikt till Vaksala, Dom- och Danmarks kyrkor; gränsröse (venster) mellan Stks och Uppsala län; utsikt till Funbo ky., Funbosjön, Hallkve – Söderby kvarn och såg – ginväg öfver fälten till Marielunds gård – Marielunds jnv. stat.
18. Jnv. till Löts hllpl. (mellan Trehörningen och Bjursjön) – till Länna stat. och bruk (såg, gjuteri) (eller jnv. från U. till Länna) – bron öfver sundet mellan V. och Ö. Långsjön – Länna gård – Båtshus till höger vid Långsjön, ut på udden! midtöfver är Harpanbols löfbacke (löfäng) – Strand – Trandal – Almunge jnv. stat.
19. Jnv. till Löts hllpl. – söderut till Fjällnora – sydost längs (öster om) Ramsen – tvär avväg åt nordost, och österut till Mogård – Ulfs Väsby – nordost till Tutorp och Tysktorp vid (nordvestra hörnet af) Norrsjön – nordvest till Länna bruk och jnv. stat.
20. Jnv. till Länna stat. – rätt söderut förbi Trandal till Ulfs Väsby – Kinsta – Tjusåker – Hagby – Thorslund – Almunge ky. d:o jnv. stat. (eller från Hagby på ny körväg rätt norrut till Almunge stat.)
21. Till Ekeby tegelbruk – åt nordost på ny körväg till två villor i skogsbrynet – fram mellan dem och i nordöstlig riktning på skogsstig förbi torp till landsvägen – åt sydost och så åt höger (norr) till Berthåga – Hällby – Stabby – förbi (venster om) prestgården och åt venster längs (nedanför) bergshöjdens vestra sida till Rickomberga – Uppsala.

Uppsala 14 mars 1916

Axel Erdmann

Litteratur

- Almgren, O. 1927. "Axel Erdmann och Eugène Lewenhaupt. In memoriam". *Upplands fornminnesförenings tidskrift*, bd. 10, häft. XL1.
- Almquist, E. 1965. *Flora upsaliensis. Uppsalatraktens växter*. Stockholm.
- Ekwall, E. 1953. "Axel Erdmann". *Svenskt biografiskt lexikon* 14, 34–38.
- Erdmann, A. 1891. "Om studiet av germanska språk vid Uppsala universitet". *Quousque tandem* 5, 18–48.
- Erdmann, A. 1898–1902. Redogörelse för undersökningen av Upplands folkmål åren 1895–1900. *Upplands fornminnesförenings tidskrift*, bd. 4, häft. XIX XXII.
- Kahle, S. 1993 (1991). *H.S. Nyberg. En vetenskapsmans biografi*. Stockholm.
- Karlfeldt-Samfundets skriftserie 16. Borås 1985.
- Lind, G. 1938. *25 vandringar i Uppsala omgivningar*. Stockholm.
- Rydén, M. 1994. "Sveriges och Uppsalas förste professor i engelska". *Uppsala Nya Tidning* 23.2.1994.
- Rydén, M. 2000. "Axel Erdmann och studiet av de moderna språken i Uppsala vid förra sekelskiftet". *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2000*, 77–96.
- Rydén, M. 2002. "Anna Paues – en kvinnlig pionjär". *Uppsala Nya Tidning* 14.5.2002.
- Rydén, M. 2004. "Sveriges förste professor i engelska – en pedagogisk reformator". *LMS Lingua*, Nr 2, 2004, 52–54.

Mats Rydén är professor emeritus i engelska vid Uppsala universitet.